LÍRAI NAPLÓ

NÉMETH ISTVÁN

LEVÉL EGY MELLÉKES ÜGYBEN

Valami levélfélét kéne papírra vetnem, de már az elején zavarban vagyok, mert nem tudom, kinek is címezzem. A művelődésügyi minisztériumnak? Őszintén szólva azt sem tudom, létezik-e nálunk ilyen minisztérium. De ha volna is, miért okvetetlenkednék *mellékes ügyben* rögtön a legfölsőbb hivatalnál? Nem valamiféle érdekközösségnél, hagyományápoló bizottságnál vagy még ennél is alacsonyabb szintű instanciánál illene előbb érdeklődnöm? Csakhogy én nem akarok semmit se megérdeklődni, senkitől semmit nem óhajtok kérni, csupán rossz közérzetemet szeretném elpanaszolni, de kit érdekel itt egy író rossz közérzete?

És mégis meg kell írnom ezt a levelet, cím és annak halovány reménye nélkül, hogy valaki meghallgat. Mégpedig úgy valahogy kell megírnom, ahogy a költő a versét írja. Belső sugallatra hallgatva.

Kezdem is azonnal. Rendes heti terepjáró utunkról kocsikáztunk hazafelé, nagyon szép délután volt, sütött a nap, ragyogott az ég, a Telecskai-dombokon virágban álltak a gyümölcsfák. Mert arra jártunk, a Telecskai-dombok alatt, Nemesmiliticsről haladva hazafelé. Nem is lett volna talán semmi baj, ennek a szép napnak, szép délutánnak az emlékével tértünk volna haza, ha Szivác alá érve eszünkbe nem jutott volna a Szenteleky-ház, a Szenteleky-emlékszoba, amit útitársam még sohasem látott. Nézzük meg!

Jómagam is kíváncsi voltam, milyen az az emlékszoba egy közönséges hétköznapon, amikor nem lepi el, nem tölti meg a Szenteleky-napok obligát közönsége. Milyen ebben a falusi csöndben,

amikor hetekig, hónapokig, talán egészen az elkövetkező Szenteleky-napokig a tájára se néz senki.

Nemegyszer jártam már abban a szobában, de jómagam is mindig csak az emléknapokon. Szeretem a múzeumok csendjét. Ez a szoba egy kicsiny múzeum, irodalmunk csöpp szentélye. Átlépni is csak úgy volna szabad a küszöbét, ha előbb letöröljük cipőnk porát. Szeretném, ha ezt a csöpp szentélyt ragaszkodásunkkal, megbecsülésünkkel fölmagasztosítanánk. Hogy szent hellyé váljék számunkra. Mert a műveken túl egy oltárra is szükségünk volna, amely előtt időnként leborulhatunk.

Hajmeresztő, már-már kafkai szituációba keveredtem, és röstellhetem magam ifjú kollégám előtt. Nem találtam a keresett házat. Pedig meg mertem volna rá esküdni, hogy jó utcába fordultunk be, abba az utcába, ahol jó párszor jártam, s ahol a Szenteleky-háznak lennie kell. De a ház nem volt sehol. Mintha a föld nyelte volna el. Csukott nagykapu mindenütt, az ablakokon leeresztett redőnyök, egyik se az a ház, amelyiket kressük. Fölhajtottunk az emelkedőn, kétségbeesetten és szégyenkezve tekingettem jobbra, balra, előre, hátra. Elveszetten. Elvesztem. Vagy csak a híres tájékozódási képességem mondta föl a szolgálatot? Vagy mégse jó utcába fordultunk volna be? Már kint voltunk a falu legszélén. Egy másik utcán visszakanyarodtunk, de abban sem leltem rá a házra. Újra be az eredeti utcába. Hiszen itt kell lennie a háznak, bal kéz felől, itt jártam, amikor építették, illetve átalakították, beszélgettem az áldozatkész tanítónővel, aki a ház ügyét a vállaira vette, jómagam is támogattam az ügyet, ahogy tudtam, sajnos a legcsekélyebbel, a leghatástalanabb módon, két írás erejéig.

Szóval itt voltam, mondhatnám a Ház születése pillanatában, igaz, aztán nem jöttem el minden alkalommal a Szenteleky-napokra, nem tehetek róla, imádkozni és ünnepelni én már csak egymagamban tudok. De tudtam topográfiai pontossággal, hol van a Ház. Azt hittem eddig, bekötött szemmel is odatalálnék. És íme, nyitott szemmel sem, fényes nappal.

Az imént említett kafkai labirintusból úgy keveredtünk ki, hogy végül is egy helybéli bácsika igazított el bennünket. Kiderült, hogy mégis jó utcában tapogattunk, de egy közönséges hétköznapon, amikor a Ház kapuját nem tárják szélesre, s a Ház elejét nem lepik el a vendégek gépkocsijai, tehát amikor a Ház körül nincs semmi nyüzsgés, s hiányzik róla még a szokásos Szenteleky-plakát is, egyszerűen észrevétlenné válik, beleszürkül, beleolvad a

többi ház sorába, semmi jel sem hívja föl a figyelmet, hogy itt Szenteleky- és Művelődési Ház van, még csak egy szerény táblácska sem.

Pedig nemcsak magára a Házra kéne annyi év után táblát helyezni, az utca elejére egy nyilat is, hogy mások ne járjanak úgy, mint mi. De — kissé bő lére eresztve ugyan — mégis ezt akartam elmondani. Hanem ami bent ért az emlékszobában. Mert bejutottunk végül az éppen ott lévő házgondnok jóvoltából.

Az Emlékszoba abban a pillanatban nem volt olyan állapotban, hogy látogatókat fogadhasson. Inkább színházi öltözőre és kelléktárra hasonlított. A Szenteleky-relikviákat őrző vitrinek társaságában mindenfelé hegyén-hátán álló holmi, egy favágó bak subával a nyergében. Egy ottfelejtett női táska, szakajtóban pattogatni való kukoricafüzér, meg minden, ami a legutóbbi színpadi játékhoz kellett. Fölemeltem egy orvosi táskát, megkérdeztem a házgondnoktól, ez is színházi kellék-e? Nem, ez emléktárgy. Egy pillantást vetettem a „siratófalra", ahol tömött sorokban vajdasági írók bekeretezett fényképei lógnak. A képsor közvetlenül a mennyezett alatt a bal sarokban Szenteleky fotográfiájával kezdődik, s épp úgy folytatódik, mint könyvben a sorok, elszántan haladva lefelé, s egyszer talán el fogják érni a szoba padlózatát, teljesen betöltve az egész falat.

Ez volna hát a levelem ebben a mellékes ügyben. Nem fejezem be, csak abbahagyom. Nem tudom befejezni, mert nincs vége. Nem is történetet akartam elmondani — a látszat ellenére sem storyt —, csak, mint említettem, e véletlen látogatásból fakadó rossz közérzetemet próbáltam érzékeltetni. De még ha be tudnám is fejezni, nem érdemes, fölösleges, semmi értelme. Nincs címem, nincs kinek elküldenem. Címezzem az Utókornak? Jó, legyen! Tisztelt Utókor! Netán ha egyszer említésre, hovatovább megőrzésre érdemes hagyaték válna belőlem, ha már tisztességgel emlékemet ápolni úgysem tudod, kímélj meg másodszori halálomtól.

Előre is hálás köszönettel, maradok, mint voltam.

A TÁVOZÁS

Megrendítő jelenet szemtanúja voltam: egy idős kollégám, nyugdíjérett, aki tegnap még azzal dicsekedett el, az ő csendes, nem föltűnő modorában, hogy egy-két évig visszatartják, mert „nélkülözhetetlen", most fejbe kólintotta a hír, hogy mégsem maradhat,

mert főnöke akaratánál is erősebb a nyugdíjtörvény, tehát mennie, távoznia kell, még ő sem lehet kivétel, ő, aki negyven évet húzott itt ki anélkül, hogy munkája ellen bárminemű kifogás egyszer is fölmerült volna, aki a főnökeivel soha össze nem tűzött, aki minden rábízott föladatot legjobb tudása szerint elvégzett, teljesített, aki sohasem hőbörgött, aki soha semmiféle klikkhez nem tartozott, aki mindig és minden vezetői irányzathoz lojális volt, még neki is, íme, kitelt, távoznia kell. Most áll az íróasztala előtt magába roskadva, lesújtva, megsemmisülve, mint akire kimondták a halálos ítéletet. Pedig csak oda kell távoznia, ahová minden dolgozónak, ha eléri a kort és munkakort: nyugdíjba. Ő azonban mindez ideig reménykedett, sőt biztosítékot is kapott rá, hogy bizonyos ideig még maradhat. Ez kellemesen megemelte önérzetét, legyezte mindig ügyesen álcázott hiúságát. Egyébként nem tudom, mi játszódik le benne, mert elnémult, szótlan, mint a kő, áll az íróasztal előtt, aztán lassan, valószínűleg anélkül, hogy észlelné, toporogni kezd, olyan mozdulatokat tesz, mint aki nem ura a saját mozdulatainak, nem a kezével, a tekintetével próbálkozik valami megbízható, szilárd tárgyba belekapaszkodni, mindenekelőtt kollégái, néhány kollégája, talán épp az én tekintetembe, de most, épp most itt minden tekintet elkaphatatlan, lassan, ólomléptekkel odamegy a fogashoz, s küszködve, gyámoltalanul, nagyon lassan, mint a nagyon részegek, belebújik télikabátjába, s lógó karokkal, jobbjában vörös sáljával kiszédeleg a nagy hodályból, aminek annyi éven át a levegőjét szívta. Senki sem sietett utána, senki meg nem állította, senki meg nem szólította. Távozása, az, ahogy kiszédelgett, föl se tűnt senkinek. Pedig azzal, hogy ezt „megjátszotta", a világ legnagyobb klasszikus színpadán a legjobb színészi teljesítményt nyújtotta volna. A nagy, klasszikus színészek, úgy gondolom, ilyen és ehhez hasonló drámai jeleneteket figyelnek meg embertársaikon s önmagukon, s a színpadokon ezt próbálják „megjátszani", visszaadni.

STIGMA

Nagy tusrajzod sarkában vörös szignód külön kis grafikai remekmű. Szebb, mint például a nagy Düreré. (Nem tudom, mi lehetett sommás véleményed az öregről. Össze kellett volna gyűjteni sommás, egyszavas véleményedet ismerőseidről, beleértve jómagamat is, aligha tették, tettem volna ki az ablakba...) Szóval

a szignód rajzod sarkában. A kis dé meg a nagy té. A két betű nem mindig fedi föl magát azonnal, olykor mintha rejtőzködne a vörös keretben, mint most is, ahogy egy pillanatra megállok rajzod előtt. Pedig olyan tiszta és világos. De most nem a lényeg, nem a két betű, hanem a betűk körül fehéren hagyott mező, mezőcskék próbáltak jelekké formálódni. Jelentést hordozó jelekké. Aztán mégis csak kibomlott a két vörös betű, a kis dé és a nagy té. Ki voltál? Azt mondta valaki, aki nagyon közel állt hozzád, hogy nem is voltál festő. Nem fejezte be a gondolatot, nem mondta meg, hogy mi voltál, ha nem festő voltál, elhallgatta ezt, de úgy, hogy elhallgatásával érzékeltette: több voltál ennél, talán szent. Seb voltál. Nyitott seb. S mi szórtuk a sót erre a nyílt sebre. Meg a port. Vasport. Egy ízben jómagam is. Egy festményedet lett volna kegyes megvásárolni egy cég, hozzám fordult a mecénás hajlamú cégvezető, hogy mennyit adhat a képért. Mondtam egy összeget. Egy szolid összeget, de hozzátettem, megjátszva a szakértőt, pedig nem vagyok az: ne többet. Erre a mintegy végszóra, erre a „ne többet"-re nyitottál ránk, de úgy hogy az összeget is hallhattad. Úgy tettél, mintha semmit sem hallottál volna. A képvásárlásból, ha jól tudom, nem lett semmi. Talán Te magad állítottad le. Nem minthogyha kevesellettéd volna az összeget. Nem az összegről volt szó. Hanem a „beleszólásról". Arról a „szakértői" „ne többet"-ről. Épp nálad volt egy könyvem kézirata, te illusztráltad volna. Én kértelek föl rá, örömmel vállaltad. Szeretted, mondják, a gyerekeket. Most, rajzolhattál volna, kedvedre, gyerekeket. De a kézirathoz, a „ne többet" után hozzá se nyúltál. Otthagytad valamelyik barátod műtermében. Onnan került vissza hozzám. Más készítette el a könyv illusztrációit. Igen, seb voltál. Ebből a sebből kiszivárgott vér a szignód nagy tusrajzod sarkában. Stigmád. Sebhelyed.

A SZÁRNYUK ALATT

Tovaröppent ennek az évnek is egy harmada, s még nem jártam odahaza. Csak úgy kocsifuttában, azaz átutazóban. Pedig illenék megállnom, leróni valóm van két frissen hantolt sír előtt is. Anyai ágról egy nagynénám ment el, az apairól szintén, s ezen az ágon ő volt az utolsó apám testvérei között. Természetesen mindegyiküket ismertem. A nagybátyám próbálgatott megtanítani káromkodni. Nagyon szerettem a túrós tésztát. Édesanyám tetejest megszedte a tányéromat, a nagybátyám nézte, s élvezte, milyen jó étvággyal

eszem. Valaki incselkedésből kért tőlem. Nagybátyám biztatott: „Mondd neki, hogy csacsi faszát!" Káromkodni, persze, a nagybátyám biztatása nélkül is megtanultam volna, és meg is tanultam, sajnos, de a szüleim előtt, úgy emlékszem, sohasem káromkodtam. Nem az attól való félelemtől, hogy nyakon ütnek, egyszerűen szégyelltem előttük illetlen szavakat kiejteni. Pedig ők maguk is káromkodtak, ha elkeseredtek vagy dühbe gurultak, jómagam is, természetesen, de előttük soha. Hangsúlyozom, nem azért, mert jól nevelt voltam; egyszerűen szégyelltem előttük „olyan" szavakat kiejteni a számon. Sajnos, ezt velük már nem bizonyíthatom. Elmentek mindnyájan. Ezen az ágon senki sem maradt. Rég meghaltak a nagyszüleim, a szüleim, nem túl régen elment a nagybátyám, elment mind a négy nagynénám. Közülük az egyik a keresztanyám volt. Aki a keresztvíz alá tartott, annak a koporsója előtt én vittem a fejfáját. Ő volt egyébként a legjobb, legszívesebb adatközlőm a Németh-famíliáról. „Öreganyám, Pap Anna, egyszer, amikor apánk, a te öregapád hazalátogatott a katonáéktól — hét évig volt katona, mert épp amikor letelt volna a tényleges ideje, kitört az első világháború, s benntartották még négy esztendeig — szóval, amikor hazaengedték egyszer szabadságra, a mi öreganyánk sárgarépás rétest hozott a szabadságos fiának." Bánom, hogy akkor rögtön nem kérdeztem meg keresztanyámat: milyen volt az a sárgarépás rétes? Mert olyant minálunk sosem sütöttek, nemcsak minálunk, az utcánkban sem, az utcánkban, amely, ugye, gyerekkoromban az egész világot magában foglalta. Öregapám valószínűleg nagyon szerethette a sárgarépás rétest, különben nem épp ezzel kedveskedett volna a frontról hazalátogató fiának az édesanyja. Sokszor ettem öregapáméknál gyerekkoromban, de sárgarépás rétes sosem került az asztalra. Különben a sárgarépát főve nem szerettem, „csuszpájznak", főzeléknek elkészítve meg szinte ehetetlen volt. Azért szinte, mert azért meg kellett enni még azt is. Milyen lehetett a sárgarépás rétes? Egyszer vacsorázni láttam öregapámat, számtalanszor láttam vacsorázni, de ez az egy maradt meg bennem, mert az ecetes, savanyított, erős paprikát (sose tudom megtanulni, hogy „csípős"), mézbe mártogatva ette. Majd elállt a lélegzetem, amikor meglátottam. De az övé nem állt el; nyugodtan, jó étvággyal, a nagy bajusza alatt somolyogva evett. (Nagy harcsabajuszát sárgára festette a nikotin, különösen az orra alatt. És valahogy mintha még a bajuszával is mindig somolygott volna. Úgy valahogy, mintha mindig valami huncutságon törné a fejét.) Sose láttam fölindult-

nak. Ezért csodálkoztam jóval később a lánya, keresztanyám szavain, aki így jellemezte őt: „Természeténél fogva goromba ember volt, kártyás, iszákos, de nem nőzött. És jó munkás volt, kubikolni is eljárt. Anyánkat, öreganyádat soha, még ittasan se, meg nem ütötte. Azt tartotta, gyáva ember az, aki az asszonyt megüti." Fiatalabb korában én természetesen nem ismerhettem. Nekem mindig az a csendes öregember marad, aki a gyerekkoromban valójában volt is. Aki teljesen hozzászelídült a méheihez meg a virágaihoz. Mert méhész volt, és saját gyönyörűségére — nem eladásra — virágokat nevelt. Igen, ő nevelte a virágokat, nem termelte. A gang előtt két orgonafa állt olyan virágfürtökkel, amilyeneket azóta se láttam. A kertben hólabdafája volt. Tulipánjai, rózsái. Már nagyon öreg volt, kezdte elveszíteni emlékezőképességét, midőn a házában lakodalomra készülődtek, pontosabban a rokonság, az asszonyok ott sütötték, készítették elő a régi, jó szokáshoz híven szinte vagontételekben a süteményeket, kalácsokat, tortákat. A már porcukorral, vaníliás meg mindenféle cukorral meghintett süteményhegyeket a kamrának kinevezett hátsó szobába hordták. Egy óvatlan, azaz szerencsés pillanatban öregapám besurrant a kamrába, ahol már nemcsak a polcok, de a kamra földje is kalács- meg süteményhegyekkel volt tele. Letelepedett a süteményhegyek tövébe, és boldogan lakmározni kezdett. Mire rányitottak, maga körül már mindent elpusztított. Mellénye, bajusza, pantallója, de még a szemöldöke is — mintha lisztbe mártották volna — merő porcukor volt. Nagyon megpörölték, kitették a szűrét, s a kamrára rázárták az ajtót. Öregapám, úgy ahogy volt, porcukrosan, jóllakottan, az asszonyok szűnni nem akaró szitkozódásait elengedve a füle mellett, kiült öreg csontjait melengetni a napra. Nemsokára meglepték a méhek. Hagyta, hogy elhordják a bajuszáról, a szemöldökéről, a mellényéről, a pantallójáról a porcukrot. Hiszen méhész volt, a méhészek roppant türelmével megáldva.

Különös lakoma lehetett. Móricz Zsigmond haldoklásában, haláltusájában könyveket húzott magára az ágya fölött levő polcról, könyveket, újságokat; könyvekkel temette magát, az Ady-kötetet kinyitva a szívére tette. Öregapám méhekkel temette magát, magára, magához csalogatta méheit, miután megfürdött a hófehér porcukorban. Sehogy se tudom fölidézni a pillanatot, amikor eltemettük, azt az utolsót, a sír szája előttit. De ahogy ülök mellette a gang lépcsőjén, azt a mindig kedves, meleg, szótlan érdek-

lődését, szemének nyugodt mosolyát, gúnyájának jó szagát sosem felejtem el.

Igen, gúnyájának jó szagát. Ha — nagyritkán — apámhoz bújtam, az ő gúnyájának is mindig jó szaga volt. Meg se kísérlem leírni, hogy milyen volt az a szag, mert annak, aki sohasem szippantott magába hasonlót, hiába is mondanám. Az mástól és másként volt boldog, mint én. Én attól, hogy mellettük, mintegy a szárnyuk alatt ülhettem.